

УДК 1(08):165.742:177.72

ТКАЧЕНКО Олександр – кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії імені професора Валерія Григоровича Скотного, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, 24, вул. Івана Франка, м. Дрогобич, Україна, індекс 82100 (tkachenkoaleksandr1928@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0674-0144>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.45.13>

Бібліографічний опис статі: Ткаченко, О., (2022). В пошуках зникаючої людяності. (Рецензія на наукове видання: Гуманізм. Людина. Людяність : Матеріали XXXI-х Міжнародних людинознавчих філософських читань / Ред. колегія: В.С. Возняк (головний редактор) та інш. Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2022. 227 с.). *Людинознавчі студії: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філософія», № 45, 190–198, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.45.13>*

TKACHENKO Oleksandr – Candidate of Philosophy Sciences, Associate Professor at the Philosophy Department named after Valeriy Skotnyi, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24, Ivan Franko Str., Drohobych, Ukraine, postal code 82100 (tkachenkoaleksandr1928@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0674-0144>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.45.13>

To cite this article: Tkachenko, O., (2022). V poshukakh znykaiuchoi liudianosti. [In search of disappearing humanity]. *Liudynoznavchi studii: zbirnyk naukovykh prats Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Serii «Filosofia» – Human Studies. Series of «Philosophy»: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, № 45, 190–198, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.45.13>*

В ПОШУКАХ ЗНИКАЮЧОЇ ЛЮДЯНОСТІ
(Рецензія на наукове видання: Гуманізм. Людина.
Людяність : Матеріали XXXI-х Міжнародних
людинознавчих філософських читань / Ред. колегія:
В.С. Возняк (головний редактор) та інші. Дрогобич :
Редакційно-видавничий відділ ДДПУ
імені Івана Франка, 2022. 227 с.)

На сучасних роздоріжжях людської історії розмови про людяність, про основи людської моральності часто залишаються не почутими і звучать деколи непереконливо. «Людяність нині не в пошані, – пише М.В. Кашуба, – особливо в суспільстві, де панує егоїзм, нетерпимість і нетолерантність, “людяна людина” виглядає ледь не “білою вороною”, виділяється з маси, наче інопланетянин, який випадково заблукав серед сучасних земель» (с. 186).

Сьогодні втрату людяності і, отже, лицемірність розмов про неї ми відчуваємо в контексті трагічних подій в Україні, коли, за словами В.Л. Петрушенка «людяність зламана і відкинута жакливими діями та нелюдяними настроями великої кількості населення цілої держави РФ» (с. 6).

Не випадково у рецензованому збірнику часто зустрічаються поняття «зникаюча людяність», «недолюдяність», «нелюдяність», «недоброта», «обезлюднення», «дегуманізація» як домінуючі ознаки людської історії. Як Діоген, прогулюючись в Афінах в сонячний день з ліхтарем, голосно волав: «Шукаю людину!», так і сучасна людина, вдивляючись в себе та історію людства розгублено та з сумом запитує «Чому так мало людяності?».

Чи актуальною є тема людяності? Чи залишається в людській доброти можливість відродитися та вкоренитися в теперішньому «недоброму» світі? Разом із авторами збірника «Людина. Гуманізм. Людяність» відповідаємо: Без сумніву, так!

Сьогодні, як ніколи, ми відчуваємо гостру нестачу живої духовності, посильної кожному. В умовах глобальної недоброти катастрофічно не вистачає мислення «з добра» (В.А. Малахов) та мужності залишатися людяним.

І як би не маскувалася брехня за словами «людяність», «любов», «духовність», «совість», але без них все неминуче буде обернутися неправдою. Доброта може накликати на нас неприємності, може обернутися розчаруванням, приниженням, невіджалуваними моральними втратами – суть в тому, що без її часточки людина, якщо хоче залишатися людяною, обійтися не може.

Цінним є те, що рецензовані матеріали – це не марні слова, не безпредметне блукання, а власний духовний досвід більшості авторів і прагнення думкою освітлювати та переображати життя.

Тематичне поле збірника охоплює найважливіші «сміслові центри» змісту категорії «людяність»: релігійні, етичні, онтологічні, соціальні, екзистенціальні, художньо-естетичні та філософсько-педагогічні виміри.

А значить і спроби досягнути багатогранність людського ества, яке, на думку В.Л. Петрушенка, «настільки є неозорим, що імператив людяного відношення за даним правилом («золотим правилом» моралі – О.Т.) починає розмиватись, втрачати чіткість та зникати» (с. 4). Зокрема, він звертає увагу на особливості людини, які можуть породжувати прояви людяності і одночасно не рятувати нас від втрати людяності. Мовиться про крихкість, слабкість та обмеженість людини; прояви величі та могутності людини; заклик та відгук людини на можливий заклик. Разом з В.Г. Табачковським (2005) додамо до цього і такі вияви людської «першосутності» як неусувану відкритість людини як щодо позитивних, так і негативних можливостей; сутнісне розмаїття людини та світу людини; «ендотимні» підвалини людського ества; надмірну афективність та відсутність високорозвинутих і достатніх інстинктивних механізмів гальмування, які б перешкоджали самознищенню даного виду. А Каріна Крагель припускає, що людина є також доволі егоїстичним персонажем. Бо ж першочерговим завданням для неї є зберегти саму себе та убезпечити від негативних атак, впливів (с. 147).

Мабуть, саме тому, наголошує Мар'яна Галуцка, так важко дати визначення людяності і вписати її хоч в якусь систему чи шкалу людської дії, бо як тільки, ми це робимо, то залишається одна лиш форма, а сам зміст одразу ж випаровується (с. 72). Отже, підсумовує В.Л. Петрушенко «нам є за що любити ближнього та дальнього свого, проте варто щось робити ще й для

того, щоб людяність не зникала серед мотлоху нашої стурбованості моментом, наших психологічних схильностей, серед тих властивостей нашої душі, які можна вважати безумовно негативними» (с. 6).

Звертаючи нашу увагу на тому, що людяність є багатолікою, В.А. Малахов зосереджується на її *морально-онтологічному* смисловому максимумі, на тому дійсно важливому для життя, що ми можемо знайти в цьому понятті. Актуальними залишаються роздуми В. Малахова про доброту, практику доброти, яка постає свого роду «екзистенційним перевалом, який відкриває для нас сьогодні... шлях до духовного оновлення» (с. 15). Саме доброта є осередком людяності, конкретним людським «буттям-для-іншого» (Левінас). Вона не просто цінність як і сама людяність, а наша відповідь на певний поклик. Про який поклик говорить В.А. Малахов? Ми вже писали (Ткаченко, 2022), що Віктор Аронович переконаний, що в земному житті завжди присутнє те, що зверху «оповиває людське життя, те, що являється в тиші та легких дотиках, те, що звертається до нас. Людське в людині великою мірою пов'язане з цим подихом, цим зверненням зверху» (Ткаченко, 2022, с. 293).

І яким би антигуманним не був світ, якою б нищою не ставала людина, вона онтологічно покликана бути доброю, милосердною, люблячою. В. А. Малахов переконаний, що у доброти, а значить і людяності є шанс залишитися в цьому непростому, «розхристаному» світі. Адже, «доброта людська по самій своїй суті соромлива, вона вся в нюансах, в півтонах, вона мерехтить і дихає в сукупності конкретних подій, практик, які до снаги кожному – тож у неї є шанс. В континуумі відносин між людьми та міжнародних зв'язків будь-який прояв доброти має свій сенс, будь-яка її «іскра» додає світла. Ніщо, направлене до добра, не зникає безслідно» (с. 19).

Отже, людяність це – світлоносна творчість життя як вихід із себе до Іншого, радість та скорбота про Іншого, допомога Іншому, думка про Іншого, милосердя та любов до Іншого (Ткаченко, 2022, с. 297).

Згідно В.С. Возняка, людяність є тим, що лежало в основі людського буття і саме вона і продовжує породжувати – у буквальному та точному сенсі слова – власне людське в людині

(с. 38). Мовиться про *онтологічний* статус категорії «людяність» та її глибинний зв'язок із логікою *всеєдності*, сенс якої є глибоко метафізичним. Усім своїм життям, самою своєю суб'єктивністю, душею, духом і тілом ми вже вплетені в тканину загальної справи. І такою загальною справою, згідно В.С. Возняка є культура, яка становить субстанцію людяності і в цьому сенсі і є сама людяність. Саме всеєдність є початком людяності, яка безпосередньо пов'язана із *метафізикою свободи*. (с. 43). Тільки свобідна людина несе відповідальність за свої вчинки, за свою долю і є в буквальному сенсі Людиною, а не рабом.

Отже, підсумовує В.С. Возняк об'єктивним підґрунтям людяності є присутність людства у людині, реальна конкретизація загального в окремому, а суб'єктивним – міра мого відчуття, переживання та усвідомлення цієї присутності інших (людства) у мені (с. 43).

Пригадується епіграф до роману Е. Хемінгуея «По кому подзвін»: «Немає людини, яка була б як Острів, сама по собі, кожна людина є частиною Материка, частиною Суші; і якщо хвилиною знесе в море берегову Скелю, менше стане Європа, і так само, якщо змис край мису або зруйнує Замок твій або друга твого; смерть кожної людини зменшує і мене, бо я єдиний з усім людством, а тому не питай, по кому подзвін: він дзвонить по тобі» (Хемінгуей, 1981).

Коли ж «самість» людини, яка породжена всеєдністю, застерігає В.С. Возняк, забуває про свою зрідненість із всезагальним, «протиставляє себе іншим “самостям” і всеєдності буття, вважаючи *саму себе мірилом істини*, будучи цілком стурбована пошуками “свого”, – тоді у світ *приходить зло*» (с. 41).

Справді, чому трагедії *розлюднення* (голодомор та інш. форми насильства) не залишилися в минулому, а відбуваються тут і зараз? Чому через всю історію цивілізацій точиться боротьба між «своїми» та «чужими»?

Щоразу, коли ми перестаємо бачити в інших людях людей, то стаємо фанатиками, безликою юрбою, випалюємо будь-яку іншу думку, будь-яку іншу свободу. Саме *гносеологічний* аспект людяності, наголошує Сергій Симоненко пов'язаний з проблемою *розуміння іншого* – «розуміння як пізнавального, так і екзистенційного – розуміння становища *іншого*, його долі, що веде до

здатності поставити себе на місце іншого» (с. 154).

Часто за ненавістю до іншого приховується *страх*, що тебе можуть скривдити, розтоптати. Людство буквально потопає в різноманітних фобіях: етно-, ксено-, мігранто-, аллодоксо-, геронто-, гомо-фобіях та інш. На темі страху як провідному мотиві людської діяльності акцентує увагу В.А. Малахов. Використовуючи концепцію евристики страху Х. Йонаса, він наголошує на тому, що вона може поєднати держави навколо проблеми виживання людства і збереження життя на Землі. Але, на жаль, сліпа логіка страху постійно перемагає і людство знову – в ХХІ ст. – застрягло на рівні хаотичної «війни всіх проти всіх». Одна із головних причин такого стану – відсутність всезагальної ціннісної основи, яка уможливило б довіру, терпимість, порозуміння між різними суспільними суб'єктами. Ознакою нашого часу є криза довіри, яка уражає різноманітні сфери взаємовідносин між людьми.

Необхідним в наближенні розуміння людяності є актуалізація питання стосовно виявлення та окреслення специфіки термінів людяність та гуманізм. Деякі автори ототожнюють ці терміни, проте, на думку О.П. Петрушенко, повинна бути виявлена та окреслена специфіка кожного з них. На розрізненні понять людяний і людський, гуманний і гуманістичний акцентує увагу В. В. Лімонченко. Посилаючись на Мартіна Гайдеггера, який запропонував варіації того, що властиве гуманізму, взятому як гранично мінливу природу людини, вона наголошує, що під своїм ім'ям гуманізм був продуманий в епоху Римської республіки – як протилежність «людини людяної» «людині варварській» (с. 79). А В. А. Малахов відзначає трагічний псевдоморфоз гуманізму, який насправді може бути як завгодно нелюдським, тоді як реальна людяність здатна виходити далеко за межі власне гуманістичного світогляду.

Ми хотіли б звернути увагу на ще одне болісне для багатьох із нас питання, пов'язане з феноменом людяності, яке актуалізується в збірнику. Як, зберігаючи свою людяність, вмістити страждання інших людей? Зрозуміло, наголошує В.А. Малахов, існує принциповий рубіж між жалем до людей, який пронизує душу і безпосередньою утягненістю в справи, долі і, далі, в помилки, а деколи і злочини цих достойних жалю людей. Проблема в тому,

що зберегти цей рубіж саме людині добрий дуже не просто.

У рецензованому збірнику автори актуалізують проблему втрати людяності в сучасному глобальному просторі, ознаками якого є прагматизм, цифровізація, різні форми відчуження та криза свідомості. «Що відбувається в сучасному світі: інтелектуалізація чи дебілізація населення?» – категорично ставить запитання Н.В. Шелковая (с. 102). Нам імпонує одна з її відповідей про те, що людина *забула себе*, забула свою Бого-подібність, свою вертикаль (с. 104). Без сумніву, однією з головних причин втрати людиною себе, розлюднення є інформаційний простір, новітні Ні-Нуме (високі соціогуманітарні) технології, глобальне маніпулювання свідомістю, що призводить до знищення власної ідентичності і поступовому перетворенню її на «юзера», віртуальну людину, Ні-Tech homo (с. 105).

На антропологічних викликах нано-, біо-, іфо-, когно-технологій (НБІК) зосереджує увагу О.О. Хамідов (с. 106–145). Людське буття неможливе без вироблення і застосування технологій. І самі по собі технології, як правило, нейтральні по відношенню до добра і зла. Але, на жаль, нові технології створюють не тільки нові можливості, але і нові ризики. Це може виглядати як отримання необмеженої свободи, реалізацію творчого потенціалу. Але цифрова людина однозначно не може одного – уникнути цифрового впливу! Казахський філософ занепокоєний тим, що на зміну сердечному спогляданню, люблячому серцю, одухотвореній раціональності – живим людським стосункам – прийде, за словами Е. Девіса, холодна матриця духу: мерехтлива, абстрактна, яка представляє собою більше код, чим тілесно-душевну реальність, яка схильна поділяти світ на пустоту, порох і інформацію (с. 121).

Критичний аналіз прогресу конвергентних технологій та ймовірних модусів майбутньої людини О.О. Хамітова, актуалізує *філософсько-педагогічні виміри людяності*. На жаль, зауважує Сергій Возняк, «сучасна система освіти в Україні аж ніяк не може бути названа “способом творення людяності”». Більш за те: вона реально знелюдніє тих, хто навчається і тих, хто вчить» (с. 210).

Чому сучасні суспільства, маючи захист від тенденцій розлюднення в системі освіти ігнорують можливість розвивати здатності людини визначати свої вчинки присутністю інших

(людства) в собі?; допомагати самовизначатися людством (іншими), самовизначатися тим, що реально може зберегти в людині людське?

Причин такого стану – багато. Серед найістотніших С.С. Возняк виокремлює дві: по-перше, система освіти у своїй інституалізованій формі так чи інакше орієнтується на так зване «соціальне замовлення»; по-друге, система освіти відверто нехтує гуманітарною складовою і, зокрема, здобутками високої філософської класики, а тому «приречена користуватись поверхневим мисленням, навіть не відаючи про дійсну культуру мислення» (с. 210). Також Віталій Пономаренко у статті «Діалектика «людяності» у контексті шкільної освіти» звертає увагу на те, що сучасна школа перетворила загальнолюдські досягнення – знання, в схоластичні вчення, стала місцем перебування дітей, а вчителів зробила агітаторами вихолощених знань та наглядачів даних закладів. В таких антилюдяних умовах, на думку В. Пономаренка, дитяча психіка або ламається, або починає ламати все навкруги. Не даремно, вчителі констатують, що діти все частіше проявляють жорстокість до свого оточення (с. 215).

Підсумовуючи зазначимо, що наша позиція в розумінні людяності глибоко християнська. *Людяність – це міра відкритості людської душі до Бога.* Справжня людяність – це онтологічно-буттєвий та ціннісно-свобідний зв'язок людини з Богом; це дарована Богом богоподібність, яка сприймається і реалізується людиною в свободі, любові, а не просто профанний гуманізм (с. 89). «Все, що поза цієї міри, все, що є меншим цього не є градусом людським, достойним Людини, – стверджував митрополит Антоній Сурожський. – Але для цього ми повині прийняти виклик, подивитись йому (Богу – О.Т.) в обличчя, на початок – зустрітись віч-на-віч із самим собою, досягнути бажаного рівня спокою та гармонії і діяти з середини цієї гармонії, – або світити навколо себе, тому що ми покликані бути світлом світу» (Сурожський, 2014). Проте легких шляхів до людяності не буває. Дуже важко залишатися смиренним і мужнім в збереженні світла людяності за будь-яких нелюдських умов.

ЛІТЕРАТУРА

1. Суроожский Антоний, митрополит. Стояние христианское. 2014. URL: https://azbyka.ru/otechnik/Antonij_Surozhskij/ljubov-vsepobezhdajushhaja/6_3
2. Табачковський В.Г. Проблеми педагогіки у світлі сучасної антропології Філософія освіти. 2005. № 1. С. 135–147.
3. Ткаченко О. Людяність як міра відкритості людської душі до Бога. Людинознавчі студії: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філософія», 2022. № 44, 291–299, doi:<https://doi.org/10.24919/2522-4700.44.19>
4. Хемінгвей Е. По кому подзвін: Твори у 4 т. / пер. с англ. Мар Пінчевський. Київ : Дніпро, 1981. Т. 3. 663 с.

REFERENCES

1. Surozhskij, Antonij. Mitropolit. (2014). Stojanie hristianskoe. [Standing Christian]. Retrieved January 10, 2022: https://azbyka.ru/otechnik/Antonij_Surozhskij/ljubov-vsepobezhdajushhaja/6_3 [in Russian].
2. Tabachkovskiy, V.H. (2005). Problemy pedahohiky u svitli suchasnoi antropologii [Problems of pedagogy in the light of modern anthropology]. *Filosofia osvity – Philosophy of education*. № 1. 135–147. [in Ukrainian].
3. Tkachenko, O. (2022). Liudianist yak mira vidkrytosti liudskoi dushi do Boha [Humannes as a measure of openness of the human soul to God]. *Liudynoznavchi studii: zbirnyk naukovykh prats Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia «Filosofiiia» – Human Studies. Series of «Philosophy»: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, № 44, 291–299, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.44.1> [in Ukrainian].
4. Kheminhuei, E. (1981). Po komu podzvin: Tvory v 4 t. [Whom to call] /per. s anhl. Mar Pinchevskiyi. Kyiv : Dnipro, 1981. T. 3. [in Ukrainian].